

سرشماری سال ۱۳۷۵ نظری و گذری

حسین نجاتیان*

سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم

مصحف شریف، آیه ۳۲، سوره بقره

علی‌رغم گسترش انفجارگونه ارتباطات و تبادل اطلاعات در چند دهه اخیر، هنوز هم بسیاری پدیده‌ها وجود دارند که اندازه‌گیری شمار و سایر ویژگیهای آنها به قطعیت و یقین نرسیده است. جمعیت نمونه‌ای بارز از این‌گونه پدیده‌ها است. چرا که شمارش جمعیت، به‌لحاظ پویایی آن در طی زمان - حتی زمانهای بسیار کوتاه - در ذات خود مانع از آن است که همین اطلاع به ظاهر ساده نیز به سهولت فراهم آید. به‌طورکلی تبدیل یک پدیده پویا به پدیده‌ای ایستا، در تمامی رشته‌های علوم با همین مشکل روبرو است و به همین لحاظ، به‌عنوان یک مسأله عمومی راه‌حلهایی نیز برای آن پیشنهاد شده است.

اما جمعیت ویژگیهای دیگری نیز دارد که حتی با چشم‌پوشی از مسأله اخیر نیز شمار حقیقی آن از دسترس بشر به دور مانده است، به‌طوری که دقیقترین آگاهیها نیز در این مورد، هرگز از دایره یک شناخت احتمالی خارج نشده است. به‌عبارت دیگر، هر چند که در متون غیرعلمی و در پناه تقریبهای پذیرفته شده در زندگی روزمره، غالباً ارقامی قطعی برای جمعیت این یا آن کشور اعلام می‌شود، اما تاکنون کسی نتوانسته است به شمار حقیقی جمعیت یک کشور، به‌صورت قطع و یقین دست یابد. بلکه در

دقیقترین و علمی‌ترین اظهارنظرها به اعلام دامنه‌ای که با احتمالی معین، شمار حقیقی جمعیت در آن دامنه قرار دارد، بسنده می‌شود.

گرایش به روشهای ثبتي برای حصول به اطلاعات جمعیتی، ابداع و ترویج روشهای آمارگیری جاری و تعاقبی بجای روشهای گذشته‌نگر از جمله کوششهایی است که در نسلهای مختلف برای مقابله با مسئله مورد بحث و حل آنها به عمل آمده است. آخرین راه‌حل در این مورد تقویت مبانی آمارهای ثبتي در زمینه جمعیت است که امید است کشور ما نیز در این جهت حرکت کند. با وجود این هنوز هم یافته‌های حاصل از سرشماریهای جمعیتی از منابع بسیار مهم و انکارناپذیر در مورد اطلاعات جمعیتی است و تاکنون هیچ منبع اطلاعاتی دیگری نتوانسته است جایگزین آن شود. چرا که به دلیل ثابت بودن تعاریف، طبقه‌بندیها، روشها و وسیله گردآوری اطلاعات، به راحتی بدون دغدغهای در مورد مسایل پیش گفته، می‌توان اطلاعات حاصل در سالهای مختلف را با یکدیگر مقایسه کرد و از این رهگذر به چگونگی تحول شمار و پاره‌ای دیگر از ویژگیهای جمعیت در طول زمان دست یافت. علاوه بر این برای کنترل یا اندازه‌گیری کیفیت نتایج سرشماری نیز روشهای مفید و مؤثری ابداع شده است که صحت این اطلاعات را در قالب معیارهای قابل پذیرش، تضمین می‌کند. پاره‌ای از این روشها - مانند بازشماری - مستلزم مراجعه مجدد به خانوارها است تا با کسب اطلاعات جدید و مقایسه این اطلاعات با یافته‌های سرشماری، شاخصی از دقت (اعم از دقت در پوشش و محتوی) نتایج سرشماری به دست آید. اما پاره‌ای دیگر از این روشها، حتی مراجعه مجدد به نمونه‌ای از خانوارها را نیز ایجاب نمی‌کند. در این گونه از روشها، کیفیت و شیوه عمل در مرحله عملیات میدانی سرشماری و نیز سازگاری درونی و بیرونی یافته‌های سرشماری مورد بررسی قرار می‌گیرد و از این رهگذر برآوردی از دقت و در صورت امکان میزان کم‌شماری یا فزون‌شماری را به دست می‌دهد. در بررسی حاضر نیز، روش اخیر دنبال و کوشش می‌شود از طریق بررسی سازگاری بین نتایج سه سرشماری به ارزیابی نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵ (در زمینه شمار جمعیت در

گروه‌های سنی پنجگانه) پرداخته شود.

اما قبل از ورود به موضوع، ذکر این نکته را نیز لازم می‌داند که چون در سرشماری سال ۱۳۷۵، پاره‌ای از روش‌های گردآوری، انتقال و استخراج اطلاعات در مقایسه با سال‌های قبل با تغییرات اساسی همراه بوده است، انجام این‌گونه تحلیلها در جزییات بیشتر خالی از تردید نخواهد بود، مگر آنکه در یک بررسی دقیقتر، بی‌تأثیر بودن تغییرات مزبور در نتایج سرشماری یا حداقل میزان تأثیر آنها مورد ارزیابی قرار گیرد. امید است این مطالعه در آینده‌ای نزدیک و در یکی از مؤسسات علمی کشور آغاز شود. در مقاله حاضر به بررسی شمار جمعیت کشور در گروه‌های سنی پنجگانه در سه مقطع زمانی ۱۳۶۵، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ پرداخته شده است. جمعیت کشور در سال‌های مزبور، مطابق نتایج سرشماری‌های انجام شده در آن سالها، مطابق جدول ۱ است.

جدول شماره ۱ جمعیت کشور در سه سرشماری اخیر

سرشماری ۱۳۷۵	سرشماری ۱۳۷۰	سرشماری ۱۳۶۵	گروه‌های سنی
۶۱۶۳۰۲۴	۸۱۴۱۲۸۵	۹۰۲۴۸۲۳	۰-۴
۸۴۸۱۸۴۵	۹۰۲۵۴۵۸	۷۵۲۵۸۹۴	۵-۹
۹۰۸۰۶۷۶	۷۵۴۷۱۳۱	۵۹۰۳۳۰۰	۱۰-۱۴
۷۱۱۵۵۴۷	۵۹۰۸۹۰۳	۵۱۹۲۲۰۲	۱۵-۱۹
۵۲۲۱۹۸۲	۴۹۴۷۲۲۶	۴۱۹۳۷۲۴	۲۰-۲۴
۴۷۰۹۱۵۴	۴۰۰۵۲۷۸	۳۶۵۳۲۹۷	۲۵-۲۹
۳۵۸۰۰۶۶	۳۵۰۳۲۲۰	۲۹۳۷۹۸۳	۳۰-۳۴
۳۵۷۱۷۷۹	۲۸۶۶۶۶۹	۲۱۱۷۲۱۱	۳۵-۳۹
۲۸۱۲۰۸۶	۲۰۳۷۴۷۷	۱۶۵۵۳۵۱	۴۰-۴۹
۲۰۱۳۰۴۰	۱۵۷۷۹۸۳	۱۵۸۵۳۹۸	۴۵-۴۹
۱۵۲۹۰۷۸	۱۵۷۰۶۲۲	۱۵۹۹۰۱۸	۵۰-۵۴
۱۳۶۶۷۲۸	۱۴۴۲۹۲۹	۱۳۳۷۷۴۶	۵۵-۵۹
۱۳۸۲۹۴۶	۱۳۰۳۳۹۰	۱۱۸۴۶۳۲	۶۰-۶۴
۲۵۹۵۱۸۱	۱۸۹۰۱۹۳	۱۵۰۱۷۱۸	+۶۵
۴۳۲۳۵۲	۵۸۳۶۵	۲۳۷۱۳	اظهار نشده
۶۰۰۵۵۴۸۴	۵۵۸۳۷۱۶۳	۴۹۴۴۵۰۱۰	جمع

مقایسه این اطلاعات به دلیل ارتباط موجود بین آنها روش ساده ولی درعین حال متقنی برای ارزیابی نتایج به دست می‌دهد. افرادی که در سال ۱۳۶۵ در یک گروه سنی مثلاً گروه سنی ۰-۴ ساله قرار داشته‌اند در سرشماری بعدی یعنی در سال ۱۳۷۰ به یک گروه بالاتر یعنی گروه سنی ۵-۹ منتقل خواهند شد و در سرشماری بعد از آن یعنی در سال ۱۳۷۵ به سنین ۱۰-۱۴ سالگی خواهند رسید. پس می‌توان این ارقام را با یکدیگر

مقایسه کرد. همین رابطه بین شمار جمعیت در سایر گروه‌های سنی نیز وجود دارد. تنها عواملی که بر شمار جمعیت در این گروه‌های سنی اثر می‌گذارد، شمار افراد فوت شده در هر دوره زمانی ۵ ساله بین دو سرشماری متوالی و نیز مهاجرت‌هایی است که ممکن است در مدت مزبور به کشور یا از کشور انجام شده باشد. اما از آنجا که می‌دانیم در سالهای مورد مطالعه مهاجرت‌های قابل توجهی از کشور ما به خارج یا از خارج به کشور ما انجام نشده است، می‌توان پذیرفت که تنها عامل مؤثر بر تغییر شمار جمعیت در این گروه‌های سنی فقط شمار فوت‌شدگان است. البته در پاره‌ای از منابع از حدود ۱/۵ میلیون نفر مهاجر افغانی که طی سالهای ۷۵-۱۳۷۰ به زادگاه خود عودت کرده‌اند ذکری در میان آمده است که به گمان نگارنده واقعیت عملی نخواهد داشت^(۱). بنابراین نسبت شمار جمعیت در هر گروه سنی به شمار جمعیت در گروه سنی بعدی در سرشماری بعدی باید کوچکتر از یک باشد. چرا که این نسبتها در واقع نشان می‌دهند که از جمعیت واقع در یک گروه سنی، چه نسبی، تا سرشماری بعدی زنده مانده‌اند. روشن است که این نسبت بنا به ماهیت خود نمی‌تواند بزرگتر از یک یا حتی برابر یک باشد. این نسبتها که در جمعیت‌شناسی "میزان بقا" یا "میزان بازماندگی" (Survival Ratio) خوانده می‌شوند در واقع دارای دامنه تغییرات شناخته شده‌ای هستند که بر آن اساس می‌توان به ارزیابی نتایج سرشماریها پرداخت. در جامعه‌ای که مهاجرت وجود ندارد تغییرات این نسبتها، در واقع تابع میزان مرگ و میر در هر گروه سنی است. اگر مرگ و میر در سطح پایینی باشد این نسبت به عدد یک نزدیک خواهد شد و اگر مرگ و میر در سطح بالایی باشد نسبت‌های مزبور کاهش پیدا خواهند کرد.

میزانهای بقا برای تمامی گروه‌های سنی در سه سرشماری مورد بررسی محاسبه شده و نتیجه در جدول ۲ آمده است.

۱. به عنوان نمونه م ک به سازمان برنامه و بودجه، برنامه اقتصاد بدون اتکا به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام، پیوست

جدول شماره ۲ میزانهای بقاء بین سرشماریهای ۶۵، ۷۰ و ۷۵

۷۵/۶۵	۷۵/۷۰	۷۰/۶۵	گروههای سنی
			۰-۴
	۱/۰۴۱۸۳	۰/۹۹۸۹۶	۵-۹
۱/۰۰۰۳۹۶	۱/۰۰۰۵	۱/۰۰۰۲۸۲	۱۰-۱۴
۰/۹۴۵۴۸	۰/۹۴۲۸۱	۱/۰۰۰۰۹۵	۱۵-۱۹
۰/۸۸۴۵۹	۰/۸۸۳۷۵	۰/۹۵۲۸۳	۲۰-۲۴
۰/۹۰۶۹۷	۰/۹۵۱۸۷	۰/۹۵۵۰۶	۲۵-۲۹
۰/۸۵۳۶۷	۰/۸۹۳۸۴	۰/۹۵۹۴۶	۳۰-۳۴
۰/۹۷۷۹۵	۱/۰۱۹۲۸	۰/۹۷۹۰۶	۳۵-۳۹
۰/۹۶۰۴۲	۰/۹۸۰۹۶	۰/۹۶۲۳۴	۴۰-۴۴
۰/۹۵۰۸	۰/۹۸۸۰۱	۰/۹۵۳۲۶	۴۵-۴۹
۰/۹۲۳۷۲	۰/۹۶۹۰۱	۰/۹۹۰۶۸	۵۰-۵۴
۰/۸۶۲۰۷	۰/۸۷۰۱۸	۰/۹۰۲۳۸	۵۵-۵۹
۰/۸۶۴۸۷	۰/۹۵۸۴۳	۰/۹۷۴۳۲	۶۰-۶۴
۰/۶۴۴۹۱	۰/۸۱۲۶۲	۰/۷۰۳۶۳	+۶۵

از آنجا که هدف این بررسی ارزیابی نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵ است، مستقیماً به سراغ میزانهای بقاء مربوط به این سرشماری می‌رویم و جز در موارد ضروری و برای استفاده به‌عنوان اطلاع‌کنی به سراغ سایر میزانها نخواهیم رفت.

در نگاه اول و بدون نیاز به دقت زیاد، وجود نوعی ناسازگاری در شمار جمعیت در گروههای سنی ۵-۹ ساله، ۱۰-۱۴ ساله و نیز گروه سنی ۳۹-۲۵ ساله در سرشماری سال ۱۳۷۵ به چشم می‌آید. چرا که میزان بقاء در این گروههای سنی بزرگتر از یک است. علاوه بر این در گروههای سنی ۲۴-۲۰ ساله و ۳۴-۳۰ ساله نیز که میزان بقاء به کمتر

از ۹۰ درصد رسیده است باید نوعی ناسازگاری را جستجو کرد. چرا که میزانهای بقاء کمتر از ۹۰ درصد در شرایط فعلی کشور ما، جز در گروههای سنی بالای ۶۰ سالگی قابل انتظار و قبول نمی‌نماید، مگر آنکه در این دو گروه سنی مهاجرتهای قابل ملاحظه‌ای صورت گرفته باشد. بنابر این باید وجود نوعی ناسازگاری در شمار جمعیت را حداقل در گروههای سنی مورد اشاره پذیرفت. اما سؤال بعدی این اینست که این ناسازگاری تا چه اندازه به کیفیت سرشماری سال ۱۳۷۵ مربوط می‌شود.

اگر به میزانهای بقاء، بین دو سرشماری ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ بازگردیم، وجود میزان بقاء برابر ۱/۰۰۴ در گروه سنی ۱۴-۱۰ ساله سال ۱۳۷۵، حکایت از کم‌شماری قابل ملاحظه در جمعیت ۴-۰ ساله سال ۱۳۶۵ دارد، و اگر این نتیجه را بپذیریم، ناگزیر باید قبول کنیم که در سال ۱۳۷۵ گروه سنی ۹-۵ ساله نیز با کم‌شماری قابل توجهی روبرو بوده است، چرا که با ۴-۰ سالگان سال ۱۳۶۵ کاملاً سازگار است. میزانهای بقاء بین دو سرشماری ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ نیز این نتیجه‌گیری را تأیید می‌کند، چرا که میزان بقاء گروه سنی ۱۴-۱۰ ساله سال ۱۳۷۵، یعنی نسبت بازماندگان افرادی که در سال ۱۳۷۰ در سنین ۵ تا ۹ سالگی بوده‌اند، برابر ۱/۰۰۵ به دست آمده است و این رقم، نتیجه‌گیری قبلی در مورد احتمال کم‌شماری در گروه سنی ۹-۵ ساله در سرشماری سال ۱۳۷۰ را تأیید می‌کند.

به‌طور خلاصه، بر پایه میزانهای بقاء محاسبه شده، نتیجه‌گیری ذیل منطقی می‌نماید؛
 ۱. وجود کم‌شماری در گروههای سنی ۴-۰ ساله در سرشماریهای ۱۳۶۵، ۱۳۷۰ و به تبع آنها در سرشماری سال ۱۳۷۵^(۱).

۲. وجود کم‌شماری در گروه سنی ۹-۵ ساله در سرشماری سال ۱۳۷۰.

۱. در یک بررسی جداگانه، کم‌شماری در گروه سنی ۴-۰ ساله در سرشماری سال ۱۳۷۰ بین ۶۱۳ هزار نفر تا حدود ۱/۵ میلیون نفر برآورد شده است. م ک دکتر حبیب‌اله زنجانی، سیمایی از آمارهای جمعیتی در ایران، فصلنامه جمعیت، شماره ۲۱ و ۲۲،

۳. وجود کم‌شماری در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵، ۲۴-۲۰، ۲۹-۲۵، ۳۴-۳۰، ۴۴-۴۰، ۵۹-۵۵ و ۶۵+ سرشماری سال ۱۳۷۵.

برای نتیجه‌گیری دقیقتر، بهتر است میزانهای بقاء محاسبه شده با میزانهای بقاء استاندارد مقایسه شود. میزانهای بقاء استاندارد را می‌توان از منابع مختلف و برای سطوح متفاوت مرگ و میر به دست آورد. در اینجا برای رعایت احتیاط و اطمینان بیشتر به نتیجه محاسبات، در انتخاب میزانهای بقاء استاندارد، مرگ و میر بالاتر از سطح مرگ و میر جامعه در نظر گرفته شده است^(۱). بنابراین اختلافات به دست آمده را باید حداقل اختلاف واقعی به شمار آورد.

در مقایسه دو میزان بقاء، در هر گروه سنی که میزان بقاء محاسبه شده بزرگتر از میزان بقاء مورد انتظار باشد، حکم بر کم‌شماری در آن گروه سنی در سرشماری سال ۱۳۷۰ داده شده است. در حالت عکس، یعنی در آن دسته از گروه‌های سنی که میزان بقاء محاسبه شده کوچکتر از میزان بقاء مورد انتظار بوده است، فرض کم‌شماری در گروه سنی بعدی در سال ۱۳۷۵ پذیرفته شده است.

بعد از شناخت سنی که در معرض کم‌شماری قرار داشته است، قدم بعدی برآورد حجم کم‌شماری در این گروه‌های سنی است. برای برآورد حجم کم‌شماری، دو فرض مختلف در نظر گرفته شده است:

۱. پذیرش احتمال فزون‌شماری در پاره‌ای از گروه‌های سنی در سال ۱۳۷۵ یا به عبارت دیگر قبول اینکه سرشماری سال ۱۳۷۰ کاملاً صحیح بوده و بخشی از کم‌شماری در سال ۱۳۷۵ معلول اشتباه در اعلام سن و در نتیجه انتقال‌شماری از جمعیت از یک گروه سنی به گروه سنی دیگر بوده است.

۱. با مراجعه به الگوی منطقه‌ای جداول عمر و جمعیت ثابت ساخته کول و دمنی، سطح مرگ و میر ۲۰ انتخاب شده است که در آن امید زندگی در بدو تولد برای زنان ۶۷/۵ و برای مردان ۶۳/۶ سال است و به‌طوری که ملاحظه می‌شود پایین‌تر از امید زندگی واقعی در جامعه ما است.

۲. عدم پذیرش فزون‌شماری در بعضی از گروه‌های سنی. به عبارت دیگر پذیرش وجود کم‌شماری در بعضی از گروه‌های سنی در سال ۱۳۷۰.

جدول شماره ۳ مقایسه میزانهای بقاء محاسبه شده و مورد انتظار طی سالهای (۱) ۷۰ و ۷۵

میزان کم شماری در سال		میزان بقاء از نتایج ۷۵/۷۰	میزان بقاء از مدل (۲)	گروه سنی
۱۳۷۵	۱۳۷۰			
؟	*	۱/۰۴۱۸۳	۰/۹۸۸۱۱	۰-۴
؟	*	۱/۰۰۵۰۰	۰/۹۹۵۲۶	۵-۹
		۰/۹۴۲۸۱	۰/۹۹۴۱۰	۱۰-۱۴
*		۰/۸۸۳۷۵	۰/۹۹۱۱۳	۱۵-۱۹
*		۰/۹۵۱۸۷	۰/۹۸۹۱۰	۲۰-۲۴
*		۰/۸۹۳۸۴	۰/۹۸۷۷۴	۲۵-۲۹
*	*	۱/۰۱۹۲۸	۰/۹۸۵۵۶	۳۰-۳۴
		۰/۹۸۰۹۶	۰/۹۸۱۴۱	۳۵-۳۹
*	*	۰/۹۸۸۰۱	۰/۹۷۳۷۰	۴۰-۴۴
	*	۰/۹۶۹۰۱	۰/۹۶۱۷۷	۴۵-۴۹
		۰/۸۷۰۱۸	۰/۹۴۳۳۷	۵۰-۵۴
*	*	۰/۹۵۸۴۳	۰/۹۱۴۸۸	۵۵-۵۹
		۱/۹۹۱۱۰	۰/۸۷۰۹۳	۶۰-۶۴
*		۰/۸۱۲۶۲	۰/۶۴۹۳۰	+۶۵

1. Regional model life table, Coal & Demeny level 20, west model.

۲. برای دستیابی به میزانهای بقای کلی، میانگین وزنی میزانهای بقای دو جنس محاسبه شده است.

با فرض اینکه کم‌شماری در گروه‌های سنی ۰-۴ ساله و ۵-۹ ساله در سرشماریهای ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ یکسان باشد، برای هر یک از دو حالت فوق، جمعیت سال ۱۳۷۵ برحسب گروه‌های سنی قابل تصحیح است. این تصحیح به روش احتمال بقاء افراد در هر گروه

سنی و با استفاده از میزانهای بقاء استاندارد به عمل آمده است. در انتخاب این میزانهها نیز همانگونه که گذشت، سطح مرگ و میر اندکی بیش از سطح واقعی مرگ و میر جامعه در نظر گرفته شده است تا به این ترتیب حداقل بازماندگان جمعیت به دست آید و میزان اطمینان به نتایج افزایش یابد. با پذیرش این فرضیات آنچه باقی می ماند انجام یک سلسله محاسبات عددی است که جزئیات آنها از حوصله این گزارش بیرون است. نتیجه این محاسبات در جدول ۴ آمده است. به طوری که از مندرجات این جدول برمی آید، سرشماری سال ۱۳۷۵ حتی با پذیرش فزون شماری در پاره‌ای از گروههای سنی و تعدیل کم شماری در دیگر گروههای سنی، هنوز با قریب ۷۲۵ هزار نفر کم شماری مواجه است. این رقم را باید حداقل کم شماری در سال ۱۳۷۵ تلقی کرد. چرا که اولاً تمامی فرضها - برای افزایش اطمینان - با احتیاط کامل برگزیده شده است و ثانیاً، کم شماریهای بسیار زیاد در پاره‌ای از گروههای سنی، با قبول جابجایی سنی، تعدیل شده است. درحالی که اگر مطابق رسم رایج در طرحهای باز شماری، احتمال فزون شماری رد شود و پاره‌ای از تناقضات مشاهده شده، به وجود کم شماری در سرشماری سال ۱۳۷۵ تعبیر شود - که فرض چندان دور از واقعی هم نیست - در آن صورت حجم کم شماری در سرشماری سال ۱۳۷۵ به شدت افزایش خواهد یافت. یکی از فرضیات مناسب در این مورد، قبول صحت ارقام مربوط به آن دسته از گروههای سنی است، که در سرشماری سال ۱۳۷۵ با احتمال کم شماری مواجه نیست. در این صورت، یعنی اگر شمار جمعیت در گروههای سنی ۱۴-۱۰، ۲۹-۳۵، ۴۹-۴۵، ۵۴-۵۰، ۶۴-۶۰ و ۶۵+ مطابق نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵ پذیرفته شود و شمار جمعیت در سایر گروههای سنی تعدیل گردد، جمعیت کشور در سال ۱۳۷۵ نزدیک به ۶۲ میلیون نفر (۶۱/۹۵۵/۱۰۴ نفر) و حجم کم شماری در آن سال به قریب ۱/۹ میلیون نفر می رسد. ترکیب سنی جمعیت و نیز ترکیب سنی جمعیت کم شماری شده در جدول ۴ درج شده است. به طوری که ملاحظه می شود، در هر دو حالت، بیشترین کم شماری به گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله مربوط می شود، هر چند که در گروه سنی قبل و بعد از این گروه سنی نیز

حجم قابل ملاحظه‌ای از کم‌شماری وجود دارد.

جدول شماره ۲ تصحیح شمار جمعیت سال ۱۳۷۵ و برآورد حجم کم‌شماری در دو فرض مختلف

کم‌شماری		برآورد	برآورد	گروه
۱۳۷۵(۲)	۱۳۷۵(۱)	۱۳۷۵(۲)	۱۳۷۵(۱)	سنی
۳۳۷۵۱۳	۳۳۷۵۱۳	۶۵۴۵۲۲۸	۶۵۴۵۲۲۸	۰-۴
-۰	-۴۹۰۴۴۸	۸۵۴۳۳۵۰	۸۰۵۲۹۰۳	۵-۹
۰	-۱۴۴۴۸۵	۹۱۴۶۵۲۴	۹۰۰۲۰۳۹	۱۰-۱۴
۳۴۳۳۰۸	۳۴۳۳۰۹	۷۵۱۰۴۵۳	۷۵۱۰۴۵۳	۱۵-۱۹
۶۰۲۷۷۰	۶۰۲۷۷۰	۵۸۶۲۶۱۹	۵۸۶۲۶۱۹	۲۰-۲۴
۱۵۵۱۵۳	۱۵۵۱۵۳	۴۸۹۸۴۵۵	۴۸۹۸۴۵۵	۲۵-۲۹
۳۵۴۲۸۶	۳۵۴۲۸۶	۳۹۶۰۳۱۳	۳۹۶۰۳۱۳	۳۰-۳۴
-۰	-۱۴۰۴۴۶	۳۵۹۷۶۷۹	۳۴۵۷۲۳۳	۳۵-۳۹
۰	-۱۶۱۶۷	۲۸۳۲۴۷۸	۲۸۱۶۳۱۰	۴۰-۴۴
-۰	-۴۱۶۷۰	۲۰۲۷۶۳۷	۱۹۸۵۹۶۷	۴۵-۴۹
۰	-۲۰۹۲۱	۱۵۴۰۱۶۶	۱۵۱۹۲۴۵	۵۰-۵۴
۱۰۶۵۸۹	۱۰۶۵۸۹	۱۴۸۳۲۲۸	۱۴۸۳۲۲۸	۵۵-۵۹
-۰	-۷۱۴۸۶	۱۳۹۲۹۷۴	۱۳۲۱۴۸۸	۶۰-۶۴
۰	-۲۴۹۰۶۴	۲۶۱۴۰۰۰	۲۳۶۴۹۳۶	۶۵-۶۹
۱۸۹۹۶۲۰	۷۲۴۹۳۴	۶۱۹۵۵۱۰۴	۶۰۷۸۰۴۱۸	جمع

علامت (-) معرف فزون‌شماری در گروه سنی است.

به طور کلی اگر از کم‌شماری در گروه سنی ۴-۰ ساله که پدیده‌ای رایج و تا حدودی غیرقابل اجتناب در هر سرشماری جمعیتی است صرف‌نظر شود، سایر کم‌شماریها را می‌توان با یکدیگر مرتبط دانست. از ۱/۵۶۲/۱۰۷ نفر جمعیت کم‌شماری شده در سنین بالای پنج سالگی بالغ بر ۱/۴۵۵/۵۱۷ نفر (۹۳/۲ درصد) به سنین ۱۵ تا ۳۴ سالگی مربوط می‌شود و تنها ۱۰۶/۵۸۹ نفر (۶/۸ درصد) مربوط به گروه سنی ۵۵-۵۹ سالگی است و در سایر سنین، اثری از کم‌شماری مشاهده نمی‌شود.

هر چند اظهار نظر در مورد علت یا علل این‌گونه کم‌شماریها، مستلزم تفحص و مذاقه بیشتر است اما چون، برخورد با این‌گونه از کم‌شماریها و نیز سایر ناهنجاریها در نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵ از پیش مطرح شده است، شاید بتوان پذیرفت که این‌گونه از کم‌شماریها معلول تأکید بیش از اندازه‌ای است که در زمان سرشماری به اخذ شناسنامه از افراد شده است. یکبار دیگر به سنینی که کم‌شماریها در آن واقع شده است، مراجعه می‌کنیم. این سنین عموماً سنین نوجوانی و جوانی است. یعنی سنینی که در آن شناسنامه برای مقاصد مختلف از قبیل ثبت‌نام در مؤسسات آموزشی، مراجعه به حوزه‌های خدمات اجتماعی، استخدام و... یا حداقل به‌عنوان مدرک شناسایی و اثبات هویت، مورد نیاز فرد است و بنابر این کمتر احتمال دارد در منزل و در دسترس پاسخگوی سؤالات سرشماری قرار داشته باشد. هر چند نباید انتظار یک دلیل قطعی برای این‌گونه پدیده‌ها را داشت، اما وجود این شرایط از یک طرف و فشار روانی بر مأموران سرشماری برای ثبت شماره سریال شناسنامه‌ها در زمان سرشماری از طرف دیگر، می‌تواند از زمینه‌های مناسب برای رشد کم‌شماری در سنین مورد بحث به حساب آید و قبل از انجام سرشماری نیز از طرف اهل اطلاع، به آن اشاره می‌شد. البته وجود برون‌کوچی به‌ویژه خروج افغانه از کشور نیز از جمله فرضیه‌هایی است که در این مورد عنوان شده و صحبت از خروج حدود ۱/۵ میلیون نفر از افغانه در میان آمده

است^(۱). هر چند نگارنده چنین اعتقادی ندارد، اما در عین حال چنانچه گروه سنی این افراد در اختیار باشد به سهولت می‌توان قرینه‌ای از صحت یا سقم این نظریه به دست داد.

با پذیرش نتیجه این محاسبات، یعنی اگر جمعیت کشور برای سال ۱۳۷۵ معادل ۶۱/۹۵۵/۱۰۴ نفر پذیرفته شود، متوسط رشد جمعیت طی پنجسال ۷۵-۱۳۷۰ برابر ۲/۱ درصد در سال به دست می‌آید که با متوسط رشد جمعیت طی پنجسال قبل از آن یعنی سالهای ۷۰-۱۳۶۵ و نیز با نتایج حاصل از یکی از طرحهای آمارگیری نمونه‌ای مرکز آمار ایران سازگاری خواهد داشت. در چنین شرایطی، میزان خام مولید برابر حدود ۲۹ در هزار و میزان خام مرگ و میر حدود ۸ در هزار به دست می‌آید. البته همان‌گونه که گذشت در انتخاب فرضیات، به ضرورت احتیاط، سطح مرگ و میر اندکی بیش از سطح واقعی مرگ و میر جامعه در نظر گرفته شده است. اما میزان خام مولید حدود ۲۹ در هزار، با توجه به ترکیب سنی - جنسی جمعیت متناظر با میزان باروری کل کمتر از چهار بچه برای هر زن خواهد بود که در مقایسه با سایر محاسبات انجام شده در این مورد اندکی پایین‌تر است^(۲). و در این صورت هنوز کم‌شماری در گروه سنی ۴-۰ ساله بیش از آن است که در این بررسی پذیرفته شده است. اما به هر حال قضاوت در این مورد را به بررسیهای بعدی و اهل نظر وامی‌گذارم.

۱. سازمان برنامه و بودجه، اقتصاد بدون اتکا به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام، تهران، ۱۳۷۶، پیوست شماره ۳.

۲. از جمله، مراجعه کنید به محاسبه نرخ باروری کلی سال ۱۳۷۳، ارژنگ امیرخسروی، سازمان ثبت احوال کشور، فصلنامه

فهرست منابع:

۱. مصحف شریف.
۲. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن - ۱۳۷۵، نتایج تفصیلی، کل کشور، نشریه شماره ۱، تهران، ۱۳۷۶.
۲. مرکز آمار ایران، آمارگیری جاری جمعیت ۱۳۷۰، نتایج تفصیلی کل کشور، نشریه شماره ۲ چاپ اول، تهران، شهریور ۱۳۷۳.
۳. مرکز آمار ایران، آمارگیری جاری جمعیت ۱۳۷۰، نتایج عمومی کل کشور، نشریه شماره ۱-۲۵، تهران، شهریور ۱۳۷۲.
۴. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، مهرماه ۱۳۶۵، نتایج تفصیلی کل کشور، نشریه شماره ۶، تهران اردیبهشت ۱۳۶۷.
۵. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، آبانماه ۱۳۵۵، کل کشور، نشریه شماره ۱۸۶، تهران، دیماه ۱۳۵۹.
۶. محمد حسین نجاتیان، روشهای مقدماتی جمعیت‌شناسی، مرکز آمار ایران، تهران، ۱۳۵۴.
۷. ارزنگ امیرخسروی، محاسبه نرخ باروری کلی سال ۱۳۷۳، سازمان ثبت احوال کشور، فصلنامه جمعیت، شماره ۲۱ و ۲۲، تهران، پاییز و زمستان ۱۳۷۶.
۸. سازمان برنامه و بودجه، برنامه اقتصاد بدون اتکاء به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام، پیوست شماره ۳، تهران، تیرماه ۱۳۷۶.
۹. حبیب‌اله زنجانی، سیمایی از آمارهای جمعیتی در ایران، سازمان ثبت احوال، فصلنامه جمعیت، شماره ۲۱ و ۲۲، تهران، زمستان ۱۳۷۶، ص ۷۱.

10. Regional Model Life Tables and Stable Populations Second Edition, Ansley J. Coale / Poul Demey, Prinsto University, Princeton, New Jersey.